

BENCZE MÁTYÁS* – DRÓTOS RICHÁRD**

A TÁRSADALMI TEKINTÉLY SZEREPE AZ ÍTÉLKEZÉSBEN – TRADICIONÁLIS KERESZTÉNY EGYHÁZAK JOGAI ÉS ÉRDEKEI A MAGYAR BÍRÓSÁGOK ELŐTT***

A jelen tanulmány alapját képező kutatásunk hipotézise az, hogy a magyar rendes bíróságok, ezen belül is a Legfelsőbb Bíróság (Kúria) vallási értékeket, egyházi jogokat és érdekeket érintő gyakorlata a komoly társadalmi tekintéllyel rendelkező keresztény egyházaknak kedvez. Írásunkban konkrét ügyekben hozott ítéletek elemzésén és értékelésén keresztül igyekszünk bizonyítani ezt a feltevésünket, és rávilágítani a gyakorlatot meghatározó okokra. A kutatás módszere a jogi és politikai diskurzus-elemzés, elméleti háttérét pedig a modern ítélkezés-elmélet képezi, mely szerint a „nehéz esetek” eldöntésekor jogon kívüli megfontolások és befolyásoló tényezők hatnak a bírói ítélkezésre. Következtetésünk az, hogy a hipotézis igazolható: a bíróság más jogi érvekkel szemben az egyházaknak kedvező jogértelmezést részesíti előnyben még akkor is, ha az ellenfél érvei jogi szempontból súlyosabbnak bizonyulnak. Ez a gyakorlat aggályos az állam semlegességének alkotmányos követelménye szempontjából. Írásunk záró fejezetében kifejtjük, hogy a gyakorlat kialakulásában a rendszerváltás óta eltelt huszonöt év politikai körülményei, és a bíróság részéről ezekre adott stratégiai válasz játszhat döntő szerepet.

Ebben az írásban azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy feltárjuk és értékeljük azt az ítélkezési gyakorlatot, amelyet a hazai legfelső rendes bírósági fórum (a Legfelsőbb Bíróság és jogutódja, a Kúria) folytatott azokban az ügyekben, amelyek az intézményes keretek között folyó vallásgyakorlás védelme és határai körül forogtak, és amelyekben történelminek tekintett keresztény egyházak voltak érintettek. A kutatási tárgy pontos meghatározását követően először megfogalmazzuk a vizsgálódás szempontjait és módszereit, majd részletesen bemutatjuk azokat a döntéseket, melyeket a Legfelsőbb Bíróság (LB), illetve a Kúria ezekben az esetekben hozott,

* Egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26; tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30.

E-mail: bencze.matyas@law.unideb.hu.

** Független kutató

E-mail: drotos.richard@gmail.com.

*** Szeretnénk köszönetet mondani Balogh Lidiának és Hegyi Szabolcsnak, akik e tanulmány első változatának opponensei voltak a 2015. május 14-én Budapesten az MTA TK Jogtudományi Intézetben megrendezett műhelyvitán. Szintén köszönjük a vita minden résztvevőjének és a két anonim lektornak az értékes javaslatokat, valamint a kritikákat, melyek hozzájárultak a dolgozat végleges tartalmának kialakításához.

és elemezzük, illetve értékeljük azok érvrendszerét. Végül pedig magyarázatot próbálunk keresni a meghozott ítéletek közös jellemző vonásaira.

Végkövetkeztetésünk, amelyet írásunkban bizonyítani kívánunk, hogy a legfelső szintű bíróság döntései meghozatalakor megkülönböztetett módon kezeli a tradicionális keresztény egyházak érdekeit, ezeknek kiemelt védelmet biztosít, ami nincs összhangban az állam semlegességének követelményével. Ennek a hangsúlybeli eltolódásnak a legvalószínűbb magyarázata a történelmi egyházak társadalmi-politikai tekintélyének indirekt befolyásoló ereje lehet, ezért a döntések mögött a stratégiai megfontolások sejlének fel.

1. A KUTATÁSSAL ÖSSZEFÜGGŐ MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

1.1. A VIZSGÁLÓDÁSOK CÉLJA

Tanulmányunkban olyan bírósági határozatokat dolgoztunk fel, amelyek közvetve vagy közvetlenül a vallás szabad gyakorlásához, illetve az egyházi autonómiához kapcsolódnak. Célunk mégsem az, hogy a vallásszabadság dogmatikai kérdéseinek jobb megértéséhez járuljunk hozzá, vagy hogy a vizsgált bírói álláspontokat a hasonló ügyekben folytatott külföldi bírósági és hazai alkotmánybírósági gyakorlathoz hasonlítsuk, és valamilyen állítást tegyünk a magyar bíróságok vallásszabadság-felfogásáról. Ezért nem elemzünk az egyéni vallásszabadság határait megállapító magyar bírósági ítéleteket sem.¹

Ezek helyett egy másik, politikai-szociológiai nevezhető szempontot kívánunk érvényesíteni. Azt szeretnénk megtudni, hogy miképp viszonyultak az egyes ügyekben eljáró bírói tanácsok olyan nagy tekintélyű társadalmi szervezetek érdekeihez és igényeihez, mint amilyenek a történelmi keresztény egyházak. Kimutatható-e a *diskurzuselemzés* módszerével, hogy a bíróságok döntését befolyásolja, ha az említett egyházak által képviselt, a vallási *értékeket*, illetve *érzékenységet* közvetlenül érintő ügyeket tárgyalnak?

A kutatási kérdés két további fontos szűkítést tartalmaz. Egyrészt nem az összes „történelminek” nevezett egyházhoz való bírósági viszonyulást próbáljuk feltárni, hanem csupán azokat, amelyek a keresztény egyházak felé irányulnak. Ennek az az egyszerű oka van, hogy csak ezekkel a szervezetekkel kapcsolatos ügyet találtunk. Másrészt, nem vizsgáltunk olyan eseteket, amelyek nem relevánsak az egyházi mivolt lényege szempontjából, azaz amelyek nem a vallás alapértékei, identitásképző szimbólumai, illetve a vallás szabad gyakorlása körül forognak (így például, nem elemzünk olyan döntéseket, amelyek az egyház és alkalmazottja közötti munkajogi kérdéseket taglalnak). Ennek oka, hogy azok a bírói megfontolások, melyeket

¹ Csupán egy ilyen ügyet találtunk. A későbbiekben azonban hivatkozni fogunk rá az egyik következtetésünket alátámasztó példaként.

megpróbálunk kimutatni, ezekben az esetekben nem játszanak döntő szerepet: ilyenkor az egyház nem elsősorban mint vallási értékek megtestesítője lép fel.

A tanulmány megírását az a tény is motiválta, hogy a hazai jogtudományban egyelőre kevés olyan törekvéssel találkozunk, amely a rendes bíróságok judikatúráját nem csupán jogi-dogmatikai szempontból értékeli, hanem arra is tekintettel van, hogy a bírói döntések nemcsak az egyes ügyekben résztvevő felekre gyakorolnak hatást, hanem közvetett módon tágabb körben, a politikai közösség egészére nézve is. Másképpen szólva, tudomásul kell vennünk, hogy a rendes bíróságok is lehetnek politikaformáló aktorok,² amelyeknek döntéseit politikai elvek és érdekek érvényre juttatásaként is értelmezni lehet.³

1.2. AZ ELEMZÉS MÉRCÉJE

A megközelítésünk felvállaltan érték-elkötelezett, ezt nem tartjuk összeegyeztethetetlennek a tudományosság kritériumával. Ez legitim kiindulópontja minden olyan tudományos vizsgálatnak, amely „belső szempontból” tekint a jogra, azaz elfogadja a jogrendszer mögöttes értéktartalmát, és felveszi annak a gyakorló jogásznak a perspektíváját, akinek az a feladata, hogy hozzájáruljon a helyes gyakorlat kialakításához.

A korábban hatályban volt alkotmány és a jelenlegi alaptörvény egyaránt rögzíti azt a politikai elvet, amelyre tekintettel a bírói gyakorlat helyessége megítélhető: ez pedig az *állam semlegességének* elve.⁴ Az állam semlegessége ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy a közhatalom gyakorlója a polgárok között nem tehet különbséget *pusztán* az erkölcsi meggyőződésükre, az általuk értékesnek, jónak

² Ha következetesen végig gondoljuk a politika és az igazságszolgáltatás kapcsolatát (a bíróságok politikai úton és politikai céllal megalkotott szövegeket – jogszabályokat – alkalmaznak, nyilvánosan működnek, kötelezettségeket rónak a polgárokra), akkor arra jutunk, hogy bármely jogalkalmazói tevékenység alapvetően és mélyen politikai jellegű, a jog nevében hozott döntés a politikai döntések egyik sajátos megnyilvánulási formája. Lásd BÓDIG Máttyás: *Jogelmélet és gyakorlati filozófia. Jogelméleti módszertani vizsgálódások* (Miskolc: Biber 2004) 536–553. Mivel ez a fel fogás nem vert gyökeret a magyar jogi közgondolkodásban, a félreértések elkerülése céljából az igazságszolgáltatás politikai szempontból értékelhető gyakorlatának csak nagy társadalmi horderejű határozatait tekintjük, és ezek közül is csak azokat, amelyekben komolyan vehető jogi érveket lehetett volna felhozni egy ellentétes előjelű döntés mellett. Tehát ahol a döntés a hagyományos értelemben vett politikai jelentőséget kap.

³ A magyar jogtudományban és jogéletben inkább az alkotmánybírói döntéseket tekintik politikai jellegűnek, ezért a politikai szempontú elemzés is inkább ezen a téren folyik. A legutóbbi ilyen törekvésekre lásd SZENTE Zoltán: „Az alkotmánybírák politikai orientációi Magyarországon 2010–2014” *Politikatudományi Szemle* 2015/1. 57; HALMAI Gábor: „In memoriam magyar alkotmánybíráskodás” *Fundamentum* 2014/1–2. 36–64. és „Egypárti alkotmánybírák a kétharmad szolgálatában” (az MHB, TASZ és EKINT közös elemzése), ekint.org/ekint_files/File/ab%20kiadvan%3Fny_70%20oldalas_ve%3Fgleges.pdf.

⁴ 1949. évi XX. tv. 60. § (3) bek., ill. *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.) VII. cikk (3) bek. Amint később látni fogjuk, az Alaptörvény a semlegesség deklarációja mellett más rendelkezéseiben azt tükrözi, hogy szövegezői nem vették komolyan ezt az elvet, de ez a deklarált semlegesség számonkérhetőségét nem befolyásolja.

tartott életformákra tekintettel. Az elv igazolása abban a tényben kereshető, hogy az erkölcsi, világnézeti kérdésekben sokszor fennálló ésszerű egyet nem értés (*reasonable disagreement*) következtében az egyenlőségi jogot komolyan vevő államnak nincs konkluzív érve arra nézve, hogy csupán a létezésükre tekintettel miért részesítsen előnyben vagy nyomjon el egy-egy erkölcsi nézetrendszert.⁵

Fontos, hogy az állam semlegességének elve nem az állami aktusok következményeit illető semlegességet kívánja meg. Egy jogszabály, például, akkor semleges a következmények terén, ha az érintett és a hozzá releváns szempontból hasonlító csoport egymáshoz viszonyított helyzete nem változik a jogi rendelkezés folytán.⁶ Ha például a kemény drogok fogyasztását a törvény bünteti, azonban létezik olyan egyház, melynek hittételei között szerepel ezek használata, akkor a törvény a következményeit tekintve nem lesz semleges az adott egyház tagjaival szemben, őket hátrányosan érinti ez a rendelkezés a közösség azon tagjaihoz képest, akiknek nincsenek ilyen hitelveik. Ebből fakadóan a semlegességi elv azt követeli meg, hogy az egyes állami cselekvések csupán az igazolásukat tekintve legyenek semlegesek, azaz olyan érveken kell alapulniuk, amelyek a közösség bármely, ésszerűen gondolkodó tagja által beláthatók és elfogadhatók. Visszatérve a példára: a kemény drogok fogyasztásának tiltása közegészségügyi érvekkel indokolható, és ez olyan igazolás, amely nincs összefüggésben a vallásos hittel, nem támaszkodik egyetlen hittételre sem. A bírói gyakorlat feldolgozása során ezért az igazolás semlegességének megvalósulására koncentrálnunk.

De mit is követel meg a bíraktól az igazolás semlegességének elve? Kis János szerint a közhatalom gyakorlóit nem egyformán köti a semlegesség elve. Míg a törvényhozás tagja egy szabad vitában felhozhat olyan érvet, amelynek vallásos relevanciája van, addig a „végpontot a bírák beszéde jelöli ki, hiszen ők a törvény végső értelmezői, az ő állásfoglalásuk dönti el a jog mibenlétéről folytatott vitákat.”⁷ Esetükben ezért a szekuláris beszédmód a követelmény. A „beszédmód” ebben az esetben azt jelenti, hogy a bírácoknak a jog semleges nyelvén kell megszólalniuk, nem lehet olyan az érvelésük, amelyből az tükröződik, hogy valamely, az alkotmányossággal és a jogrendszerünk alapértékeivel egyébként összhangban lévő vallási vagy lelkiismereti meggyőződés magasabb vagy alacsonyabb rendű a többinél. A magyar Alkotmánybíróság (AB) a jogalkotást illetően már egészen korán leszögezte, hogy az állam „nem részesíthet egyetlen vallást kizárólagosan kivételezett elbánásban”,⁸ illetve „az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; [...] az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem”.⁹

⁵ Írásunkban az állam semlegességének azt a felfogását követjük, amelyik a rawlsi koncepció Kis János és Győrfi Tamás általi interpretálásban jelenik meg. Lásd Kis János: „Az állam semlegessége. Újabb nekifutás” *Fundamentum* 2011/3. 5–22. és Győrfi Tamás: „Az állam semlegességének elve az alkotmányjogban” *Jogelméleti Szemle* 2003/3. Lásd jesz.ajk.elte.hu/gyorfi15.html.

⁶ Győrfi (5. lj.) I. 1. pont.

⁷ Kis (5. lj.) 19–20.

⁸ 10/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 105, 106.

⁹ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 53.

Egy másik döntésében, a köztisztviselői eskü kapcsán, a jogalkalmazókra nézve is semlegességi követelményeket fogalmaz meg: „az állam nevében eljáró személyeknek tiszteletben kell tartaniuk azokat az intézményes kereteket, amelyeket – a politikai közösség demokratikus döntései nyomán – az alkotmány rögzít.” A jogalkalmazók feladata, hogy feltétel nélkül betartsák az alkotmányos rendben megalkotott jogszabályokat. Az állam kötelessége, hogy ne alkosson és alkalmazzon olyan szabályt, amelynek csak vallásos igazolása van, illetve, amely csak meghatározott vallás követői számára szolgálat cselekvési indokokat.¹⁰ Azt is megfogalmazta, hogy milyen hozzáállást követel meg a semlegesség elve a vallásszabadság határai körül forgó „nehéz esetek” eldöntésekor:

„Egyfelől tekintetbe kell venni azt a jogállami alapelvet, hogy mindenki ugyanannak a jogrendnek jogosultja és kötelezettje, vagyis a jogszabályok mindenkire vonatkoznak, mégpedig úgy, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie. Másfelől szem előtt kell tartani, hogy az alkotmányos demokrácia egyik értéke a politikai közösségen belüli sokszínűség, az egyének és közösségeik szabadsága és autonómiája. Ezért általánosságban nem mondható ki sem az, hogy a lelkiismereti, illetve a kultuszszabadság miatt mindig kivételt kell tenni az általános törvények alól, sem az, hogy a törvények uralma teljesen kiterjed a vallási közösség belső életére.”¹¹

1.3. AZ ESETEK VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZERE

Megközelítésünk elméleti alapját az a régi belátás nyújtja, hogy a jog működése során számos esetben előfordul: az alkalmazandó jog ismeretében sem vagyunk képesek biztonsággal előre jelezni a bírói döntés eredményét.¹² Ennek egyrészt az az oka, hogy a jog sajátosságából fakadóan a bírónak sokszor van több-kevesebb mozgásteret a kialakítandó döntést illetően. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a bírói mérlegelési kör területe annál tágabb, minél absztraktabbak vagy minél kevésbé egyértelműek a döntés igazolásakor szóba jöhető jogi érvek. Másrészt, találkozhatunk olyan esetekkel, amikor konkrét és egyértelmű döntésre vezetnének

¹⁰ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat, ABH 2009, 341, 348.

¹¹ 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 493. Később kitérünk arra, hogy maga az Alkotmánybíróság sem maradt következetes a saját maga által támasztott elvárásokhoz a gyakorlatban.

¹² Ezt a megállapítást nem csupán az amerikai jogi realizmus tartja igaznak, lásd Jerome FRANK: „Az alapvető mítosz” [ford. MEZEI Péter] in Jerome FRANK: *Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt* [szerk. BADÓ Attila] (Budapest: Szent István Társulat 2006) 19–27, hanem olyan, gyökeresen más nézőpontból közelítő szerzők, mint Hans Kelsen, lásd Hans KELSEN: *Tiszta Jogtan* [ford. BIBÓ István] (Budapest: ELTE ÁJK Bibó István Szakkollégium 1988) 52, vagy Herbert Hart. Lásd Herbert L. A. HART: *A jog fogalma* [ford. TAKÁCS Péter] (Budapest: Osiris 1995) 147–159. Ugyancsak ez a kiindulópontja Ronald Dworkin életművének, lásd Ronald DWORKIN: „A szabályok modellje” [ford. ZÓDI Zsolt] in SZABADFALVI József (szerk.): *Mai angol-amerikai jogelméleti törekvések* (Miskolc: Bibor 1996) 20–22.

a jogi érvek, azonban a bíró nem ezekre, hanem a tételes jogon túli szempontokra tekintettel dönti el az ügyet.¹³

A jog és a joggyakorlat tehát kellően rugalmas ahhoz, hogy lehetővé tegye a bíró számára: adott esetben valamilyen tételes jogon kívüli célt kövessen, vagy ilyen motivációnak engedjen utat a döntési lehetőségek közötti választás során. Tevékenységét ilyenkor az határozza meg, hogy milyen víziója van a vita helyes megoldásáról, milyen elvek megvalósítását véli a jog feladatának, vagy éppen a döntése milyen következményeit tartja fontosnak. A kondíciók tehát adottak ahhoz, hogy a rendes bíróságok is politikaformáló szerepet játsszanak, így létjogosultsága lehet a bírói gyakorlat olyan típusú elemzésének, amely a döntések politikai hatását tartja szem előtt.

Ahhoz, hogy egy ilyen politikai jellegű elemzés komolyan vehető legyen, két feltételnek kell teljesülni. A bírósági hierarchia bármelyik szintjén működő bíróság hozhat ugyan politikai implikációkat hordozó határozatot, azonban amíg az nem jogerős, illetve nem születik a szóban forgó jogkérdést illetően az egész bírói gyakorlatra irányadó döntés, addig az ilyen bírói megnyilvánulás még túlságosan esetleges ahhoz, hogy érdemi politikai hatást tudjon kifejteni. Tipikusan a legfelsőbb szintű bírói fórumok által hozott (vagy általuk valamilyen formában jóváhagyott) határozatok azok, amelyek véglegességük folytán már figyelembe veendő igazodási pontot jelentenek, ezért ezeket érdemes elemzés tárgyává tenni.

Egyetlen döntés meghozatala vagy közzététele azonban még nem jelenti azt, hogy a bírói gyakorlat határozott módon egyféle politikai irányultságot képviselne. Elképzelhető, hogy a bírói szervezet más tagjai (tanácsai) eltérő döntést hoznak hasonló tárgyban, vagy a gyakorlat időben változik, esetleg ingadozik. Igazán jelentős politikai befolyásról ekkor sem beszélhetünk, mert vagy nincs egységes és rögzült gyakorlat, vagy az ellentétes irányú döntések képesek kioltani egymás hatását. Az ilyen praxis éppen azt mutatja, hogy a bírói karnak az adott kérdésben nincsen egységes politikai preferenciája, így inkorrekt lenne egy-egy konkrét határozatot kiragadva a bíróságot politikai cselekvőként feltüntetni. Ha azonban hosszabb időn keresztül, a különböző bírók döntései egy irányba mutatnak, akkor már nem csupán a jogdogmatikai, hanem a politikai szempontú elemzésnek is lehet érdemi hozadéka.

A joggyakorlat politikai megközelítésének sikeréhez szükséges három feltétel közül az első tehát az, hogy olyan ügyekről legyen szó, amelyekben az ellentétes álláspont mellett is tartható jogi érvek hozhatók fel. A második az, hogy a vizsgált döntések a legfelső bírói fórumtól származzanak, míg harmadik követelményként a gyakorlat egységessége támasztható.

Úgy véljük, hogy az általunk vizsgálandó területen született bírói határozatok mind a három feltételt kielégítik. Egy jól körülhatárolható szférán belül mozognak: mind az öt mérlegre tett eset vallási értékek, tágabban pedig az egyház társadalmi szerepe körül forgott, és a döntések e kiforrotlan, dogmatikailag nem tisztá-

¹³ Klasszikus példa a Dworkin fent hivatkozott művében elemzett *Riggs v. Palmer* eset. Lásd DWORKIN (12. l.) 28–32.

zott területen születtek. Ezek a körülmények igényelték a bírói értelmezést, amely utat nyit a bíró által értékesnek gondolt politikai célok előmozdításának. Az ügyek „nehéz eset” mivoltát az is mutatja, hogy a jogi képviselővel eljáró felek minden esetben elvitték az ügyet a LB-ig (Kúriáig), amelyek jelentős időtartamát (és többüknel anyagi költségét) valószínűleg nem vállalták volna, ha az álláspontjuk mellett szóló jogi indokaik alapján nem láttak volna jó esélyt a perek megnyerésére.

Az ügyekben a végső döntést a LB (Kúria) hozta, amelyek közül hármat is közölt a bírósági határozatok gyűjteményében. Mindez azt mutatja, hogy maga a legfőbb ítélkezési fórum is fontosnak tartotta a határozatok publikálásával orientálni a gyakorlatot. Végezetül, amint majd látni fogjuk, mind az öt döntés egy irányba mutat, mindegyik hasonló súlyt tulajdonít a történelmi keresztény egyházak társadalmi szerepének.

Kritikaként lehet felhozni a kutatással szemben, hogy rendkívül alacsony a vizsgált ügyek elemszáma. Ennek az oka, hogy a LB (Kúria) mindössze ebben az öt ügyben szembesült a történelmi keresztény egyházak társadalmi tekintélyével a rendszerváltás óta eltelt huszonöt évben (korábbra, az alapvetően különböző politikai és jogi környezet miatt, nem is lett volna értelme visszamenni). Minket pedig éppen az érdekelt, hogy miképp hat ez a tekintély az ítélkezésre. Emellett, mind az öt vizsgált eset jelentős közfigyelmet kapott, a végső döntést hozó bíróság tehát tudatában volt annak, hogy határozata nem fog eltűnni a „süllyesztőben”, hanem közbeszéd tárgyát képezi majd. Ilyen helyzetben joggal feltételezhető, hogy átgondolt döntés születik, a bírák alaposabban elmélyednek az ügy jogi és ténybeli kérdéseiben, mivel tudják: határozatuk üzenet értékű lesz a szélesebb nyilvánosság számára. Ezért az ítéletekben tükröződő álláspontot nem lehet esetleges tényezőkkkel magyarázni (nem volt elég idő az alapos átgondolásra, „bírói műhiba”, reflektálatlan igazodás a korábbi gyakorlathoz, stb.). Ez utóbbi indok miatt akár az sem lett volna probléma, ha csupán egyetlen ilyen tárgyú ítélet születik Magyarországon. Ebben az esetben ez képviselte volna az elemzés tárgyát képező bírói gyakorlatot.

Az alacsony elemszám azért sem okoz gondot, mert nem elsősorban a vizsgált döntések eredményéből vagy más, számszerűsíthető mutatójából vonunk le következtetést, hanem az azt alátámasztó érvrendszert elemezzük. Amíg ugyanis öt döntés önmagában még kevés ahhoz, hogy valamilyen tendenciára, politikai irányultságra következtessünk, addig az érvelésről, amelyben a bírónak világosan és egyértelműen számot kell adnia az álláspontja kialakításakor figyelembe vett szempontokról, már tehetünk tartható megállapításokat.

Ezért fontos világossá tenni, hogy melyek az elvárásaink a bírósági határozatok indokolásával szemben. Természetesen nem az a követelmény, hogy egy tudományos értekezés alaposságával járjon körül minden egyes, az adott esettel összefüggésbe hozható jogkérdést, és teljes panorámáját nyújtsa a szóba jöhető jogi érveknek. Azonban arra törekednie kell, hogy az érvelése legyen *meggyőző*, azaz a döntésével szemben mérlegre tehető releváns, komolyan vehető érvekről adjon számot, mutassa be, hogy miért erősebbek a saját érvei. Különös nyomatékkal terheli ez a kötelezettség a bíróságot abban az esetben, ha a vesztes fél hivatkozik is ezekre az ellenérvekre. Amennyiben a bíróság ennek a feladatnak nem tesz eleget,

akkor ennek valamilyen oka van, mely legitimmé teszi az adott ügy tágabb kontextusának vizsgálatát, és a döntést a jogon túl befolyásoló tényezők keresését.

A módszerünkben az is következik, hogy nem állítjuk: minden általunk értékelt ítéletet illetően tudjuk, hogy mi (lett volna) a helyes döntés. Azonban az indokolásnak sajátos önértéke van: hozzájárul ahhoz, hogy a vesztes fél is úgy érezze, a bíróság méltányosan bánt vele, meghallgatta és figyelembe vette az érveit, a szempontjait, és ezek megfontolása után hozta meg az ítéletét. Ha ez a mozzanat kimarad az indokolásból, akkor az negatív üzenetet közvetít a vesztes fél számára. Természetesen adott esetben az is felmerülhet, hogy a bírónak nem voltak elég jó érvei a vesztes fél által felhozott hivatkozásokkal szemben, így a döntési eredmény helyessége is megkérdőjelezhető.

Az alábbiakban – a fent részletezett semlegességi követelményre tekintettel – a hazai bírói gyakorlat részletes vizsgálatát végezzük el oly módon, hogy először az adott ügy tényállását (és ha a megértéshez szükséges: a tágabb kontextusát is) ismertetjük, majd a bíróság döntését és az alátámasztó érveket vesszük számba. Végül pedig az ítélet lehetséges jogi kritikáját adjuk.¹⁴ Az e részt követő alfejezetben összegezzük a következtetéseinket és szociológiai magyarázatot keresünk a kialakult gyakorlatra.

2. EGYHÁZAK ÉRDEKEIT ÉS JOGAIT ÉRINTŐ ÜGYEK A BÍRÓI GYAKORLATBAN¹⁵

2.1. A BÜNTETŐJOGI VÉDELEM KÖRÉNEK KITÁGÍTÁSA – A „KÖRMENET”-ÜGY

Időrendben az első ügy 1994-ben kezdődött, de csak 1999-ben tette közzé a LB (EBH 1999. 2.). Az ügy tényállása az volt, hogy az éppen a barátnőjéhez igyekvő elkövető gépjárművével egy körmenetbe hajtott, és a híveket ezzel a manőverrel, valamint riasztópisztollyal fenyegetve arra kényszerítette, hogy utat engedjenek számára. A körmenetben résztvevők ettől megriadtak, illetve többen közülük megbotránkoztak az elkövető magatartásán. Az ügyben eljáró bíróságok mindegyike megállapította a lelkiismereti és vallásszabadság megsértésének büntettét (aki mást „a vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadá-

¹⁴ E szöveg műhelyvitáján Balogh Lidia hívta fel a figyelmünket arra, hogy mindegyik elemzett eset illeszkedhet olyan kontextusba, amely révén ezek kulturális konfliktusokként is értelmezhetők lennének, és párhuzamos példákat is említett (pl. „pápa portré”-ügy – Mohamed karikatúra, „harangzúgás”-ügy – műezzinek éneke európai városokban, „körmenet”-ügy – meleg büszkeség menetének megzavarása stb.). A bírósági határozatok teljes megértéséhez ez a tudás is hozzájárul, de mindemellett legitim tudományos célnak tartjuk, hogy az eseteket csak egy dimenzióban, az állam semlegességének követelménye felől értékeljük.

¹⁵ A tanulmány eseteket ismertető és elemző része kisebb változtatásokkal párhuzamosan megjelenik a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadásában publikálás alatt álló *Vallásszabadság és egyházjog – Az állam egyházjogi szabályozási feladatai* című konferencia-kiadványban.

lyoz”), ám a mi szempontunkból a LB érvelése az igazán érdekes. A LB bevezetésképpen idézi a vallásszabadságról szóló törvényt és a „rég” alkotmány (1949. évi XX. tv.) 60. §-át értelmező alkotmánybíróági döntésnek a vallásszabadság fontosságára, és az ehhez fűződő jog értékére vonatkozó részeit. Majd a történeti tényállás objektív elemeinek a törvény szövegével való összevetése alapján megállapította: „nem lehet kétséges”, hogy a terhelt az úrnapi körmenetben részt vevő személyeket vallásuk szabad gyakorlásában, abban, hogy a megkezdett vallási szertartásban háborítatlanul, folyamatosan részt vehessenek, erőszakkal és fenyegetéssel akadályozta.

A jogi indokolás értékelésekor fontos észrevenni, hogy a vallásszabadság tartalmára és értékére vonatkozó viszonylag hosszú fejtegetésnek nincs érdemi előrevivő szerepe, ezek a megfontolások nem kaptak helyet az érdemi okfejtésben, amelyben a bíróság a Btk. szóban forgó rendelkezését értelmezte. Általában a bíróságok nem is szoktak kitérni az adott tényállás által védett jogi tárgy jelentőségére, amennyiben ennek nincsen szerepe a minősítést illetően (például a testi sértés miatt indult ügyekben tipikusan nem fordul elő, hogy a bíróságok a testi integritáshoz való jogunkat méltassák).

A cselekmény minősítését illetően az ügynek egy másik eleme volt releváns, melyet azonban a LB nem vett figyelembe kellő nyomatékkal: „[a]z eljáró bíróságok egyetlen olyan személyt sem találtak, aki azt állította volna, hogy őt a terhelt vallásának szabad gyakorlásában akadályozta.” Márpedig a legautentikusabb módon azok tudják megítélni, hogy akadályozta-e őket vallásuk szabad gyakorlásában a cselekmény, akik elszenvették azt (hasonlóan például a rágalmazás tényállásához). A vallási szertartás átélése személyes ügy, annak megsértését („akadályozását”) nem lehet olyan objektív ismérvek alapján megítélni, mint például a személyi szabadságtól való megfosztást.

Az indokolás így azért aggályos, mert nem ad számot arról, hogy miért minősülne az a szabad vallásgyakorlás *akadályozásának*, ha valakit rövid időre megzavarának egy szertartáson való részvételben. A szabad vallásgyakorlás megakadályozása, és egy szertartás megzavarása korántsem jelenti ugyanazt, így ki kellett volna térnie arra a bíróságnak, hogy miért nem csupán „megzavarás” történt, amit a jogalkotó egyébként nem rendelt büntetni. Ha a LB logikáját követnénk, akkor az eddigi gyakorlat helyett a garázdaság elkövetőinek jelentős részét nem ezért a cselekményért, hanem a jóval súlyosabb „személyi szabadság megsértése” miatt kellene felelősségre vonni. A garázdaság egyik tipikus elkövetési módja ugyanis az, amikor a „garázda” rövid időre feltartóztatja a sértettet, átmenetileg megfosztva ezzel a személyi szabadságától. A magyar bírói gyakorlat azonban ilyenkor csak garázdaságot állapít meg.¹⁶

A LB tehát a vallásszabadság jogának olyan jelentőséget tulajdonított, amelyre tekintettel nem tartotta szükségesnek, hogy komolyan fontolóra vegyen az ügyben más jogi érveket. Különösen szembetűnő ez a nagyvonalúság, ha az előbbi döntés mellé állítjuk a BH 1994. 299. számon közzétett esetet, amelyben arról kellett hatá-

¹⁶ BH 1986. 222.

roznia a LB-nak, hogy megvalósítják-e azok a bőrfejük a faji csoport elleni bűncselekményt,¹⁷ akik a megállapított tényállás szerint kimondottan fekete bőrűek és cigányok bántalmazására gyűltek össze, és ezt a tervüket véghez is vitték. A bíróság itt szűkítően értelmezve a törvény szövegét arra a következtetésre jutott, hogy ebbe a kategóriába gyakorlatilag csak a szervezett pogromok tartoznak, így csupán az enyhébben büntetendő aljas indokból elkövetett testi sértést látta megvalósulni.

2.2. A KERESKEDELMI SZÓLÁSSZABADSÁG ÉS A VALLÁSI ÉRZÉKENYSÉG VISZONYA – A „PÁPA-PORTRÉ”-ÍTÉLET

Időrendben a következő jogeset központi kérdése az, hogy vajon védi-e kérés nélkül is a személyiséghez fűződő jogokat a magyar jogrendszer.

Az 1990-es évek közepén az RTL Klub televíziós vállalkozás több híres személyiséget szokatlan tevékenység – unatkozó gesztus tétele – közben ábrázoló fotót használt föl óriásplakát-kampányában, többek között Albert Einsteinét, II. Erzsébet brit uralkodót és II. János Pál pápát is.

II. János Pál pápa sem személyesen, sem meghatalmazottja útján nem kérte az eljárás megindítását, azonban a Magyar Katolikus Püspöki Kar közzétett egy tiltakozó levelet, a magyar katolikus egyház hivatalos álláspontja tehát egyértelműen elítélő volt. A pápát ásitás közben ábrázoló poszter a fogyasztóvédelmi hatóság 1997. november 19-én kelt határozata szerint megsértette a *gazdasági reklámtevékenységről szóló 1997. évi LVIII. tv.* (Grtv.) 4. §-ának a) pontját (tilos közzétenni olyan reklámot, amely személyhez fűződő jogokat sért). Ezért a reklámozó RTL Klubot százezer forint bírság megfizetésére kötelezte és a reklám további közzétételét megtiltotta. Az eljáró bíróságok elutasították az RTL Klub ezt követően benyújtott keresetét, melyben a határozat hatályon kívül helyezését kérte (BH 2003. 348.).

A bíróságnak először egy eljárásjogi kérdésben kellett állást foglalni: a Grtv. 16. § (2) bekezdése kimondja, hogy: „a reklámfelügyeleti eljárás kérelemre indul, ha a gazdasági reklámtevékenységre vonatkozó rendelkezés megsértése valakinek a jogát vagy jogos érdekét sérti.” E bekezdés második mondata azt is írja, hogy a kérelmet két, az ügyben nem releváns kivétellel a sérelmet szenvedett félnek kell előterjeszteni.

A LB azonban osztotta az alsóbb fokon eljáró bíróságok azon álláspontját, hogy a háttérszabályként szolgáló, *az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. tv.* (Áe.) alapján az eljárás hivatalból is megindulhat.

Az anyagi jogi kérdést illetően (jogellenes volt-e a közzétett reklám) a bíróság hangsúlyozta, „hogy az alperesi hatóság feladat- és hatásköréből adódóan a közigazgatási szerv eljárása nem a személyhez fűződő jogok védelme tárgyában folyt,

¹⁷ Az elkövetéskor hatályos *1978. évi IV. tv.* 156. §-a szerint „aki valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport tagjának, a csoporthoz tartozása miatt, súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz” büntetést követ el.

hanem a reklám jogszerűségének, megengedhetőségének vizsgálata alapján reklámfelügyeleti eljárás indult”. Erre azért volt szükség, mert a felperes arra hivatkozott: személyhez fűződő jogot az akkor hatályban lévő Ptk. (1959. évi IV. tv.) 85. § (1) bekezdése szerint csak személyesen lehet érvényesíteni.

Később azonban elismerte, hogy az eljárás indító oka „a reklámmal megsértett személyes jogainak védelme” volt. A döntés alátámasztásául a LB egyetértőleg hivatkozta még a másodfokú bíróság érvelését:

„a perbeli esetben a jogsértés igen széles körben valósult meg, a katolikus egyház-fő fotóját megjelenítő óriásplakát nem csak II. János Pál pápa személyiségi jogát, hanem minden jó érzésű és hívő ember vallásos érzületét is sértette, így az alperesi hatóság mintegy a közvélemény képviselőjeként lépett fel a reklámfelügyeleti eljárása során.”

Az eljárásjogi érvelésre vonatkozó kritika, hogy a Grtv. és az Áe. egymással az általános és a különös jogszabály viszonyában állnak, és a Grtv. az Ae.-től eltérően rendezi az eljárás megindításának lehetőségét. Nem kaptunk arra választ, hogy mi értelme lenne ennek a speciális rendelkezésnek, ha a bíróság szerint úgyis az általános szabályt kell alkalmazni. Mellékszál ugyan, de a bíróság érveléséből az is következik, hogy diszkriminatív módon járt el a hatóság, amikor Einstein és II. Erzsébet vonatkozásában nem indította meg az eljárást.

Az anyagi jogi kérdés vonatkozásában a személyiségi jog megsértése volt az ítélet neuralgikus pontja. A személyiségi jogok ugyanis, ahogyan az elnevezés is utal rá, a jog alanyainak autonómiáját és méltóságát védik,¹⁸ ezért e jog érvényesítése is különös érzékenységet kíván. Éppen a védett autonómiával, integritással lehet az ellentétes, ha e jogok érvényesítését – ésszerű mérlegelésre képtelen személyek kivételével – másokra bizza az állam. Másrészről a személyiségi jogok természetéhez az is hozzátartozik, hogy azokat lehet súlyosan is megsérteni, de olyan jelentéktelen, sőt társadalmilag elfogadott mértékben (például a tanár-diák viszonyban), amely a jog valódi csorbulását nem okozza. Az akkor hatályos Ptk. ezeket a megfontolásokat akceptálva írta elő, hogy az érvényesítésük csak személyesen történhet.

Ebben az ügyben maga az érintett nem érezte annak szükségét, hogy bármilyen formában szóvá tegye képmása engedély nélküli felhasználását, a hatóság mégis fontosnak tartotta ezt a jogot megvédeni. Tartható lehetne az az álláspont, hogy a technikai-társadalmi fejlődés következtében a személyiségi jogok védelme objektivizálódik, és a jogsértés bekövetkezésének megállapítása bizonyos körülmények között elszakadhat a sértett személyes megítélésétől,¹⁹ azonban ezen érvek kifejtésével nem találkozunk az ítéletben.

Az is rejtve marad – és talán ez az indokolás leginkább problematikus eleme –, hogy milyen jogi összefüggésben van a pápát ért személyiségi jogsértés megvalósulása a hívők érzelmeivel. Másfelől, azt sem tudjuk, miből gondolta a bíróság,

¹⁸ A személyiségi jogok ezen felfogása átment a gyakorlatba is, lásd OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata I.* (Budapest: Opten 2011) 247–248.

¹⁹ Lásd SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete* (Budapest: KJK 1983) 319–323.

hogy pontosan ismeri a közvélekedést ebben az ügyben. Korántsem volt igazolt ugyanis, hogy a pápa „emberi arcának” bemutatása elsöprő tiltakozást vált ki a közvéleményből. Erre az adott időszakban semmilyen jel nem mutatott, és a bíróság sem mellékelte közvélemény-kutatási eredményeket.

2.3. AZ EGYHÁZI AUTONÓMIA KITERJESZTÉSE – ELSŐ LÉPÉS (A „KÁROLI”-ÜGY)

Első olvasásra az ebben az ügyben hozott bírósági döntés veti fel jogi szempontból a legkevesebb aggályt, azonban látni fogjuk majd, hogy az alapvetően korrekt indokolás nem néz szembe néhány alapvető, és a döntés szempontjából releváns felvetéssel.

2003. október 10-én tartott ülésén a református egyetem vallástudományi karának tanácsa kinyilvánította, hogy az egyház a Bibliára hivatkozva nem helyeselheti a homoszexuális párok kapcsolatának megáldását, gyermekvállalásukat és „a homoszexuális életet folytató, vagy azt propagáló vallástanárok és lelkészek képzését, szolgálatba állítását, illetve szolgálatban tartását”. Ezen elméleti alapvetés után határozott a lelkész és vallástanár szakos hallgatók időszaki szűréséről, s még ott, *ad hoc* személyi döntést is hozott: ugyanazon az ülésen a lelkészi pályára alkalmatlannak minősítette, majd az egyetemről elbocsátotta egy nyíltan homoszexuális hallgatóját.²⁰

Az októberi ülés után a Kari Tanács újabb ülést tartott november 28-án, amelyben ugyan fenntartotta korábbi határozatát, de felajánlotta az érintett hallgatónak, hogy tanulmányait egy másik egyetem olyan fakultásán folytathatja, ahol nemcsak lelkészeket, de világi teológusokat is képeznek. Ezek után fordult jogorvoslatért a bírósághoz a hallgató, s perelt vele párhuzamosan a Háttér Társaság a Melegekért Egyesület. Ez utóbbi persorozat ítélete lett az általunk elemezni kívánt Pfv. IV.20.678/2005/5. számú legfelsőbb bírósági ítélet.

Ítéletében a LB mindkét korábbi eljáró bíróság (a Fővárosi Bíróság 21.788/2004. számon indított és a Fővárosi Ítéltábla ezt elbíráló 21.318/2004/4. számon hozott) ítéletét hatályában fenntartotta. A LB ugyan bizonyítottan találta a hátrányos megkülönböztetés tényét, ám ítéletében rámutatott, hogy *az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. tv.* (Ebkvtv.) 19. § (2) bekezdése szabályozza az egyenlő bánásmód alóli kivétel esetét, amely ráillik az alperesre. Ezért az adott jogviszony keretei között az alperes nem volt köteles megtartani az egyenlő bánásmód követelményét, ugyanis az alkotmányos alapjogok sérelme csupán az ésszerű indok nélküli megkülönböztetéssel valósul meg.

„Az egyházak az Alkotmány által biztosított keretek között szuverenitással rendelkeznek. Az egyház hitelvei, morális kérdésekben való állásfoglalása nem lehetnek az állam vagy intézményei, így a bíróság megítélésének tárgya. [...] Az alperes állás-

²⁰ EBH 2005. 1216.

foglalásának ezért a lelkes- és vallástanárképzéssel kapcsolatos jogviszonyban az egyház hitelveihez igazodó olyan ésszerű indoka volt, amely miatt nem volt köteles megtartani az egyenlő bánásmód követelményét.”²¹

Természetesen kétség sem férhet hozzá, hogy a hittudományi kar kari tanácsa összetételének köszönhetően egészen bizonyosan alkalmas arra, hogy a református egyház egyes társadalmi kérdésekkel kapcsolatos véleményét ismerje. Az is egyértelmű, hogy az egyházi autonómiába belefér, ha valamilyen előítéletet²² minősít a hitrendszere részének, azonban az már aggályos, ha a bíróság nem vizsgálja, meddig is terjednek az autonómia határai. Ebben a körben legalábbis mérlegre kellett volna tennie azt a körülményt, hogy az egyetem hittudományi karának működését és képzéseit az állam az adófizetők, köztük a homoszexuális állampolgárok adójából finanszírozza.

Másodsorban, szintén befolyásolhatta volna az ügy megítélését az ésszerűségi vizsgálat körében, ha a bíróságok figyelembe veszik az eset konkrét körülményeit. A kari tanács határozata – minősítsük bármiképp is – egy már a hallgatói jogviszonyát elkezdett hallgatóval kapcsolatban fogalmazott meg olyan visszamenőleg érvényesítendő kritériumot, amelyet az az egyetemre való jelentkezésekor nem tudhatott előre, és amelyet az intézmény sem tartott fontosnak közzétenni mint alkalmassági feltételt. Miért lehet ésszerű továbbá egy olyan megkülönböztetés, amely az egyház által erkölcsstelennek ítélt magatartásformák közül csupán egyet nevesít? Házasságtörő hallgatókra például nem vonatkozott a kizárás.²³

2.4. AZ EGYHÁZI AUTONÓMIA KITERJESZTÉSE – MÁSODIK LÉPÉS (A „HARANGZÚGÁS”-ÜGY)

Az egyházi autonómia kiterjesztésének második példáját az országos sajtóban szintén napvilágot látott „harangzúgás”-eset jelenti (Kfv. II. 39.166/2007/8.). A tényállás szerint egy újonnan épített templomból magnóról már hajnali 6 órától hétköznap és hétvégén egyaránt szóló harang hangjának ereje igencsak zavarta a templomot körülvevő, *korábban* épült panelházak lakóit. Mivel a lakók és a plébános közötti tárgyalások nem vezettek eredményre, előbbieket a jegyzőhöz fordultak. A jegyző az általános birtokvédelmi szabályokra és a zajvédelmi rendeletekre hivatkozva zajkibocsátási határértéket állapított meg a templomi harangozásra. Az ügy két jogorvoslati lépcsőfok után a LB előtt fejeződött be, amelyik megváltoztatta a döntést, és mindenfajta korlátozástól mentes harangozást engedélyezett. A LB egy-

²¹ EBH 2005. 1216. 103.

²² Nem tudunk jó érvet arra nézve, hogy a „homoszexuális élet folytatásának” helytelenítése több lenne pusztán előítéletnél, bármilyen világnézet részét is képezi.

²³ A megkülönböztetés ésszerű alapját akár az is érintheti, hogy komoly külföldi protestáns egyházak nem tartják összeegyeztethetetlennek a biblia szövegével a homoszexuális lelképászorok szolgáltatásba állását (www.pinknews.co.uk/2007/10/01/church-of-norway-votes-to-allow-gay-pastors), illetve az egyenlőség közötti házasság érvényességének elismerését (www.startribune.com/elca-validates-chaste-same-sex-relationships/53738512).

aránt alkalmazott alapjogi és „hagyományos” érvelést. Az alapjogra való hivatkozás a következőképp szól:

„Az Alkotmány 60. §-ának (1)–(3) bekezdései alapján a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa. A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. Az Lv. tv. 2. §-ának (1) bekezdése és 15. §-ának (1) bekezdése az Alkotmány idézett rendelkezéseit megismételve rendelkezik a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, az egyházak és az állam kapcsolatáról. E jogszabályhelyek alapján az elsőfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy a vallásszabadság, mint az Alkotmányban rögzített alapjog, magában foglalja a vallásgyakorlás jogát, ennek azonban része az államtól elválasztva működő egyház belső törvénye, rendje által szabályozott harangozás is.”

Az ítéletben nincsen hivatkozás más alapjogra, csak a lelkiismereti és vallásszabadságra. Amint olvasható, ennek tartalmát részletezi a bíróság, és arra a konklúzióra jut, hogy a vallásszabadság, illetve a vallás szabad gyakorlásának joga magában foglalja a szabad harangozás jogát is, mivel az egyház az államtól elválasztva működik, és az egyház belső jogára tartozik a harangozás rendje.

A hagyományos jogi érvelés arra vonatkozott, hogy korlátozhatják-e zajvédelmi szabályok a harangzúgás hangerejét. A LB először idézi *a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény* (Ktv.) releváns rendelkezését: „A Ktv. 31. §-ának (1) bekezdése alapján a környezeti zaj és a rezgés elleni védelem kiterjed mindazon mesterségesen keltett energiakibocsátásokra, amelyek kellemetlen, zavaró, veszélyeztető vagy károsító hang-, illetve rezgésterhelést okoznak.” Majd következik a jogi indokolás:

„A *Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint* a felperes által sérelmezett vallási szertartásokhoz kapcsolódó harangozás a Ktv. által felsorolt kellemetlen, zavaró, veszélyeztető vagy károsító hang-, illetve rezgés közé nem tartozik, amelyből következően a Ktv. tárgyi hatálya alatt nem áll, és így reá e törvény szabályozása nem vonatkozhat.” [kiemelés tőlünk – B. M., D. R.]

Ezután hasonló érvelést alkalmaz egy másik, szintén alkalmazhatónak tűnő jogszabály kapcsán:

„A KÖM-EüM r. 1. §-ának (1) bekezdése értelmében az üzemi telephelytől, berendezéstől, technológiától, valamint kulturális, szórakoztató, vendéglátó, sport-, reklám-célú, közösségi, továbbá minden hangosítást igénylő rendezvénytől és egyéb helyhez kötött külső zajforrástól (a továbbiakban együtt: üzemi létesítmény) származó zaj

terhelési határértékeit a zajtól védendő területeken az 1. számú melléklet tartalmazza. A *Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint* a vallásgyakorlás részét képező harangozás és a templom nem e jogszabályhelyben felsoroltak közé tartozó üzemi létesítmény, ezért rá a KÖM-EüM r. nem alkalmazható.” [kiemelés tőlünk – B. M., D. R.]

Az alapjogi érvelés azért problematikus, mert a határozat meg sem említi: az egyházi autonómia határait egy szekularizált politikai és jogi rendszerben az állami jog húzza meg, így azt nem írhatja felül semmilyen egyházi előírás. A mi szempontunkból az is fontos mozzanat, hogy a döntés csak egy alapjogot lát relevánsnak az esetet illetően, és nem foglalkozik azzal, hogy a másik oldalon is hivatkozhatnak (és az ellenérdekű fél, illetve az alacsonyabb szintű bíróság hivatkozott is) alapjogokra, mégpedig a szintén az alkotmány által deklarált testi és lelki egészséghez, valamint a pihenéshez való jogra. Nem vitás, hogy a környéken lakók e jogait érintette a templom harangjának zúgása. Ezért a bíróság minimális kötelezettsége az lett volna, hogy feltárja az ütköző alapjogok egymáshoz való viszonyát, és az adott szituációra tekintettel gondosan mérlegelje, hogy meddig terjed az egyes alapjogok racionális védelme. A LB azonban elkerülte az alapjogi mérlegelés terepét.

A hagyományos jogértelmezéssel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy a LB mindkét jogszabály jelentésének feltárásakor adós marad az érdemi indokolással, azaz nem mutatta be a logikai összefüggést az értelmezendő szabály és az értelmezés eredménye között. Elintézi annyival az érvelést, hogy a „Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint”.

2.5. AZ EGYHÁZI AUTONÓMIA KITERJESZTÉSE – HARMADIK LÉPÉS (A „HUSZÁR-TELEPI ISKOLA” ÜGYE)

Az utolsóként ismertetendő ügy eldöntésekor az az érdekes jogi helyzet alakult ki, hogy két megszilárdulni látszó bírósági gyakorlat között keletkezett konfliktus. Az egyiket az imént vázoltuk fel, ez alapján úgy tűnik, hogy az intézményes keretek között folyó szabad vallásgyakorláshoz való jog előnyt élvez más jogokkal szemben. A másik a bíróságok, ezen belül a LB (Kúria), eddigi következetes kiállása a faji alapú szegregáció bármilyen formájával szemben.²⁴ Ilyen szituációban különös jelentősége van annak, hogy a bíróság melyik jogi értéket tartja fontosabbnak.

A Kúria Pfv. 20.241/2015. számú esetének tényállása szerint a 2011/12-es tanévtől kezdve a görögkatolikus egyház az önkormányzattól épületet és anyagi segítséget kapott ahhoz, hogy a nyíregyházi Huszár-telepen egyházi fenntartású, vallási nevelést is folytató általános iskolát létesítsen. Ezzel egyidejűleg az önkormányzat a telepről addig ingyenesen a város más pontjain lévő iskoláiba közlekedő buszjáratot megszüntette (ehelyett 30%-os bérlettámogatást adott). A telepen túlnyomó részben mélyszegénységben élő roma családok laknak, akik számára az intézkedés folytán a legkönnyebben elérhető általános iskola a görögkatolikus intézmény lett.

²⁴ Lásd LB Pfv. IV. 20.936/2008, LB Pfv. IV. 21.568/2010, Kúria Pfv. IV. 20.068/2012.

Egy civil szervezet által indított deszegregációs perben az első és a másodfokon eljárt bíróságok – az addigi gyakorlatnak megfelelően – megállapították a jogellenes elkülönítés megtörténtét. A Kúria tanácsa (mely javarészt azokból a bírákból állt, akik a korábban hivatkozott deszegregációs gyakorlatot kialakították), viszont teljesen egészében elutasította a felperes kereseti kérelmét.

Először is leszögezte a bíróság, hogy az önkormányzat azon döntését, mely szerint épületet biztosít az egyházi iskolának, illetve megszünteti az ingyenes buszjáratot, önmagában nem lehet „elkülönítésnek” tekinteni.

Az indokolás második részében azt vizsgálta, hogy a szülők szabad választásán alapult-e a gyerekeik beiratása az egyházi iskolába. Ennek oka, hogy az Ebktv. 28. §-ának (2) bekezdése kimondja: nem valósít meg szegregációt, ha a szülők maguk választják a világnézetileg elkötelezett oktatást. A Kúria először – a „körmenet”-ügyhöz hasonlóan – nagy terjedelemben ismerteti a szabad vallásgyakorláshoz (és ehhez kapcsolódva a szülők világnézetének megfelelő oktatási intézmény választásához) való jog jelentőségét (nemzetközi egyezményeket, egy alkotmánybírói döntést és az *Alaptörvényt* is hivatkozva), illetve részletezi a LB „Károli”-ügyben tett megállapításait.

A bíróság központi érve azonban az volt, hogy a szülők nem voltak elzárva attól az információtól, hogy a 2011/12-es tanévtől megnyíló iskola vallásos nevelést is fog nyújtani, és ennek tudatában íratták be oda gyermekeiket. Arra az ellenérvre, mely szerint az első fokú bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárásban kiderült: a szülők által kitöltött tizenöt előjelentkezési lapból csupán kettő tartalmazta az ügyben szereplő iskola kiválasztási okaként a világnézeti szempontot, a többiek az iskola közelségét jelölték meg, azzal reagált, hogy annak „nincs jelentősége”, mivel a két ok nem zárja ki egymást. Szót ejtett arról is, hogy a kérdéses iskolába bárki beiratkozhatott (nem volt körzetesítve), és a telep lakói is választhattak más városi iskolát.

Összességében arra futott ki az indokolás, hogy a szülők a világnézeti alapon történő szabad iskolaválasztáshoz való jogukat érvényesítették (illetve ezt védte a bíróság). Ténybeli igazolásként azt hozta fel, hogy a szülők részéről is „érkezett kezdeményezés” az iskola megnyitására, illetve a cigány kisebbségi önkormányzat is egyetértett az intézkedéssel.

A bírói indokolás első elemével kapcsolatban nem szorul részletes bizonyításra, hogy az nem más, mint a tényállás egymással szervesen összefüggő, a szegregációt együttesen megvalósító elemeinek mesterséges és igazolhatatlan szétválasztása (dekontextualizálása). Önmagában igaz, hogy egy buszjárat megszüntetése és egy épület egyházi kézbe adása nem jelent szegregációt, de ha az eset többi körülményével együtt szemléljük azokat, akkor egyértelművé válik, hogy ezek a lépések sok család számára rendkívüli módon megnehezítették, vagy éppen ellehetlenítették másik iskola választását. A „pápa-portré” ügyében is mondhatta volna a bíróság, hogy egy ásitó embert ábrázoló plakát közszemlére tétele nem valósít meg jogsértést. Abban az ügyben azonban nem vonatkoztatott el attól a kontextustól, hogy az az ember történetesen a pápa.

A vallásszabadság jelentőségének (és a legfőbb ítélkezési fórum korábbi gyakorlatának) felidézése ugyanúgy irreleváns, mint ahogyan a „körmenet”-ügyben is az volt. A jogi kérdés ugyanis nem az, hogy engedték-e gyakorolni a szülők számára a világnézetüknek megfelelő intézmény megválasztásának jogát, hanem az, hogy ez a választás *önkéntes* volt-e. A „Károli”-ítélet idézése pedig azért sem érthető, mert ott az oktatás *belső* autonómiájának megítélése volt a kérdés, aminek a jelen ügyben semmilyen relevanciája nincs. Így az olvasóban könnyen kialakul az a benyomás, hogy ezek a megállapítások inkább a vallás és az egyházak társadalmi jelentőségének hangsúlyozása miatt lényegesek.

A legsúlyosabb kifogásunk az indokolással szemben az, hogy az önkéntesség kérdésének eldöntésekor a Kúria a rendelkezésére álló bizonyítékokat egyoldalúan értékelte, illetve azokból megalapozatlan következtetéseket vont le.

Először is, az a tény, hogy a szülők nem voltak elzárva attól az információtól, mely szerint az iskola vallásos nevelést is nyújt, nem értékelhető függetlenül attól a másik két ténytől, hogy az önkormányzat beszüntette az ingyenes szállítást és csupán ez az iskola maradt sokak számára elérhető közelségben. Erre tekintettel kimondottan cinikusan hangzik az az érv, hogy a telep lakói választhattak volna más iskolát is. Nem véletlenül hallgat arról az indokolás, hogy a telepen lakó szülők közül hányan iratták be máshová gyermeküket, és arról is, hogy mekkora anyagi megterhelést jelentene ez egy ott élő átlagos család számára.

Azzal sem elégedhetett volna meg, hogy tanúvallomások szerint a szülők részéről is „érkezett kezdeményezés” az iskolamegnyitásra (hány szülő részéről, milyen indokokkal?), illetve a cigány kisebbségi önkormányzat is egyetértett az intézkedéssel. Ez utóbbival kapcsolatban felmerül a kérdés: ha világnézeti (és nem etnikai) alapon történt az iskolaválasztás, akkor miért is releváns a kisebbségi önkormányzat álláspontja? Mennyiben illetékes az önkormányzat az általa képviselt emberek vallási, világnézeti nézeteinek megítélésében? Azonban még az sem derült ki, hogy az önkormányzat konzultált-e egyáltalán ebben a kérdésben a telepen élőkkel.

Továbbá, ha a bíróság a vallásszabadság védelmét kiemelt fontosságú feladatának tartja, akkor nem kellett volna-e vizsgálni azt, hogy a szülők vajon tényleg őszintén vallásosak-e, részét képezi-e identitásuknak a görögkatolikus mivolt? Hogyan lehet az, hogy korábbi előjelek nélkül a telepen élők közül 2011-től kezdve több (minimum tizenöt) család annak a vallásnak a híve lett, melyet a 2011-es népszámlálás adatai szerint a teljes magyar lakosság mindössze 1,8%-a követ.²⁵

Mindezen körülmények feltárása nem lett volna teljesíthetetlen a Kúria részéről: a korábbi ítéleteket hatályon kívül helyezve új eljárást rendelhetett volna el, és utasíthatta volna az első fokon eljáró bíróságot arra, hogy hívja fel az alperest további bizonyításra a szülők vallási meggyőződését illetően (például az érintett szülők tanúkénti kihallgatásának útján).

²⁵ Lásd www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf.

3. A GYAKORLAT KRITIKÁJÁNAK ÖSSZEGZÉSE

Az ismertetett és elemzett ügyek közös sajátossága, hogy azokban a döntések az egyházak érdekeinek kedveztek, azonban az indokolás minden esetben hiányos volt: az ellenérdekű fél javára szóló indokokat a bíróság nem vizsgálta meg alaposan, előfordult, hogy azokat meg sem említette. Ezzel ellentmondott az AB által felállított semlegességi követelménynek, amely szerint a vallásszabadság értékével szemben, ha az eldöntendő ügy jellege megkövetelni, mérlegre kell tenni az alkotmányos jogrendből fakadó más jogelveket is.

Az elemzés jogelméleti tanulsága tehát az lehet, hogy jobban megérthetjük Kis János megállapítását, mely szerint a bírák szekuláris beszédmódja az állam semlegességének egyik követelménye. Világossá vált, hogy ez az elvárás nem csupán a direkt módon történő vallási hivatkozásokat zárja ki az ítéletek indokolásából. Az elemezett döntésekből az látszik, hogy a bírák egyik esetben sem hivatkoztak jogon kívüli – vallási – megfontolásokra. Mindig bevett jogi érveket használtak az egyházaknak kedvező döntések alátámasztására. A probléma, amint láttuk, az volt, hogy a szóba jöhető ellenérveket a bíróságok nem a súlyuknak megfelelően kezelték. Így közvetlenül és látszatra ugyan nem, de indirekt módon és tartalmilag az indokolások sértették az állam semlegességének követelményét. Azt üzenték a vesztes félnek, hogy a tradicionális egyházak által képviselt értékek többlet nyomatókat adnak az egyházak érdekeit, igényeit szolgáló jogi érveknek.

4. A GYAKORLAT LEHETSÉGES MAGYARÁZATAI

A másik elméleti téttel rendelkező kérdés az, hogy miért alakult így a gyakorlat, miért kedveznek a bíróságok, jogilag aggályos módon, a keresztény történelmi egyházaknak?

4.1. A DÖNTÉSEK KONTEXTUSA

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a bíróság gyakorlata nem „légüres térben” alakult ki, hanem egy adott történelmi politikai szituációban: a jogi, politikai és társadalmi környezet indirekt befolyásoló hatásával mindenképpen számolnunk kell.

Ami a jogi környezetet illeti, a rendes bíróságok számára fontos igazodási pont az AB gyakorlata. Bár a vizsgált periódus túlnyomó részében nem létezett Magyarországon a valódi alkotmányjogi panasz, de a bíróságok tipikusan nem mentek szembe az AB álláspontjával, sőt a testület döntéseit igyekeztek beépíteni az érvelésükbe.²⁶ Az AB számos esetben fejtette ki véleményét a vallásszabadság és más jogosultságok, illetve érdekek egymáshoz való viszonyáról. Ebben a tanul-

²⁶ Lásd BENCZE Mátyás: „Diszitőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A magyar büntetőbírói gyakorlat viszonya az alkotmányhoz” *Fundamentum* 2007/3. 5–21.

mányban nincs módunk az AB teljes vonatkozó gyakorlatának feltárására, azonban támaszkodhatunk a kérdésben Tóth Gábor Attila elemzésére, aki rámutat:

„A bírák értelmezési szempontból külső adottságként fogadták el, hogy a történelmi egyházaknak jelentős társadalmi súlyuk van. Egyúttal döntéseikkel oly módon befolyásolták a közösségi gyakorlatot, hogy az egyházak számára kivételesen kedvező feltételeket biztosítottak.”²⁷

A vizsgálódásaink szempontjából figyelemre méltó, hogy ez a gyakorlat már az 1990-es évek elejétől-közepétől megszilárdult.²⁸ A rendes bíróságok ítélkezési tevékenységének társadalmi-politikai környezete szintén nem elhanyagolható befolyásoló faktor.

Bár azt nagyon nehéz megmondani, hogy a történelmi keresztény egyházak mögött valóban mekkora támogatottság húzódik meg, annyi bizonyos, hogy ezeknek az egyházaknak mint szervezeteknek tekintélyes társadalmi befolyásuk van (a 2001-es népszavazás alkalmával a teljes lakosság körülbelül 73%-a vallotta magát valamelyik történelmi keresztény egyházhoz tartozónak,²⁹ 2011-ben ez a szám 52,7% volt,³⁰ az SZJA 1%-os felajánlása esetében pedig 20% körüli azok aránya, akik a tradicionális keresztény egyházakat segítik az adójukkal³¹). Tomka Miklós vallásszociológus bő tíz évvel ezelőtt is arra hívta fel a figyelmet, hogy „az egyházak tanításait követő emberek kisebbségben vannak ugyan a társadalomban, de nincs még egy olyan szervezet vagy mozgalom Magyarországon, amely akár megközelítőleg is ennyi embert tudhatna maga mögött”.³²

Saját perspektívánkból még ennél is fontosabb, hogy a magyar politikai életben az 1990-es évek elejétől jelentős politikai képviselője is volt a keresztény egyház szemléletének, először a Kereszténydemokrata Néppárt (és részben a Magyar Demokrata Fórum, illetve a Független Kisgazdapárt) színeiben, majd a '90-es évek közepétől a Fidesz is egyre nyíltabban vállalta fel ezeket az értékeket.³³

²⁷ Lásd Tóth Gábor Attila: *Túl a szövegen* (Budapest: Osiris 2009) 227–229.

²⁸ A teljesség kedvéért hasznos lett volna az Emberi Jogok Európai Bíróságának a vonatkozó ítélkezési gyakorlatát is ismertetni, azonban álláspontunk szerint bármilyen is ez a gyakorlat, a semlegesség elve érvényesítésének felelőssége alól nem menti fel a hazai bíróságokat. Kiemelhető azonban, hogy a strasbourgi bíróságot is éri azért kritika, mert több döntésében megértőbb volt az adott társadalomban többségének tekinthető vallás igényeivel, mint a kisebbségben lévőkkel szemben. Lásd pl. Uitz Renáta: „A sokszínség kavalkádja, vagy a vallásszabadság válsága?” *Fundamentum* 2014/3. 101. és LIGA Éva: „Vallási jelképek viselésével kapcsolatos döntések a strasbourgi gyakorlatban” *De iurisprudentia et iure publico* 2013/2. 22–23.

²⁹ Lásd www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load1.html.

³⁰ Lásd www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf.

³¹ Saját számítás a NAV (Apeh) által évente közzétett adatok alapján (www.nav.gov.hu/nav/szja1/egyhazak_kiemelt_koltsegvetesi_eloiranyzatok).

³² Lásd nol.hu/archivum/archiv-335149-152854.

³³ A legutóbbi időben (2012-ben) a Fidesz-kormány első embere már az egész országot kereszténynek tünteti fel: „Magyarországon ha a homoszexuálisok együtt akarnak élni, akkor azt a polgári törvénykönyv lehetővé teszi. De amit mi házasságnak hívunk, az kizárólag egy férfi és egy nő között jöhet létre. Keresztény ország vagyunk. Ez történelmi tény.” A fordítás megjelent: nol.hu/belfold/orban_a_washington_postnak_van_valaki_tolem_jobbra_az_interju_teljes_szovege_-1305403.

A történelmi egyházak politikai jelenléte azonban nem merült ki csupán szimbolikus nyilatkozatokban. A rendszerváltás hajnalától kezdve jogalkotási lépések egész sorozata biztosított privilégiumokat ezen egyházak számára. Először is, a reprivatizáció keretében csak az egyházak kapták vissza vallási célú ingatlanjait.³⁴ További anyagi támogatást biztosított a katolikus egyház számára a szocialista – szabad demokrata kormánykoalíció alatt a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentzség között 1997-ben megkötött nemzetközi szerződés.³⁵ Ez alapján az egyházi fenntartású közfeladatot ellátó intézményeknek az állami intézményekkel azonos fenntartói támogatás járt, és az egyház jogosult lett ezen felül kiegészítő normatív támogatásra. Rögzítették a volt egyházi ingatlanok helyzetének rendezése érdekében a járadék formájú finanszírozást, továbbá a személyi jövedelemadó meghatározott részének adózó által történő felajánlásának lehetőségét. A megállapodás által biztosított előnyöket a magyar kormány a következő években kiterjesztette a többi történelmi egyházra is. A direkt és indirekt pénzügyi támogatások sajátos rendszere olyan különbségeket hozott létre az egyházak között, mely egyes elemzések szerint az egyházak egyenlőként kezelésének elvét sértheti.³⁶

A történelmi egyházak előnyben részesítése azonban nem csupán anyagi, hanem jogi és kulturális területen is megtörtént. Elsőként a *Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet* említhető, amely csupán négy történelmi egyház (katolikus, református, evangélikus és zsidó) lelkészei számára tette lehetővé – a katonai szervezeteken belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás biztosítása érdekében – az e szolgálatban való részvételt.

A második példa a 2001-ben megváltoztatott köztisztviselői eskü szövege, amely csupán a keresztény vallási lelkiismerettel egyező formulát („Isten engem úgy segítjen!”) kínált választási lehetőségként a világi szöveg mellett. Ráadásul, az esküre a törvény szerint a „munkáltatói jogkör gyakorlója és a munkatársak előtt kerülhet sor”, akik így megtudhatják, hogy az illető miként viszonyul a keresztény valláshoz.³⁷

Radikálisabb változások kétségtelenül a 2010-es jobboldali kormányváltáshoz köthetők. Az egyházak jogállásáról szóló törvény (2011. évi CCVI. tv.) egyértelművé tette, hogy a kormányzat jogi értelemben sem kezeli egyenlően a különböző vallási közösségeket, és a történelmi keresztény egyházak az előnyöket élvezők közé tartoznak.³⁸ Az *Alaptörvény* VII. cikkének (4) bekezdése szerint a „bevett” egyházaknak a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít.

³⁴ Lásd FAZEKAS Csaba: „Egyházfinanszírozás Magyarországon” in FAZEKAS Csaba (szerk.): *Miskolci politikatudományi évkönyv I.* (Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Politikatudományi Intézete 2008) 75.

³⁵ Kihirdette az 1999. évi LXX. tv.

³⁶ SZILÁGYI Bernadett: *Az egyházak finanszírozásának kérdései* (PhD értekezés 2014) 232. Lásd jog.unideb.hu/documents/doktori_nyilvanosvita/szilagyibernadett-ertekezés.pdf.

³⁷ 1992. évi XXXIII. tv. 12. §.

³⁸ A törvényt diszkriminatív mivolta miatt számos kritika érte, ezek ismertetésére itt nincsen mód. Az egyik legjobb összefoglalót a *Fundamentum* 2011/3. tematikus száma nyújtja, amely alaposan körüljárja az új szabályozási koncepció következményeit.

Az *Alaptörvény* továbbá „Nemzeti Hitvallással” kezdődik, amely egyedül a kereszténységet nevesíti mint „nemzetmegtartó erőt”, a magyar történelem részét képező szekuláris hagyományról pedig hallgat. Ez a megközelítés leképeződik a 2012-ben elfogadott Nemzeti Alaptantervben is, amely az erkölcsstan körében kötelező „közműveltségi tartalomként” rögzíti a „vallás világa” és a „kereszténység és Európa” ismeretköröket, de semmit nem találunk benne a felvilágosodásról és a világi humanizmus eszméiről.³⁹ Ebbe a trendbe illeszkedik az egyházi fenntartású iskolák számának jelentős mértékű növekedése: 2005 és 2012 között az egyházi intézményfenntartók száma több mint kétszeresére növekedett.⁴⁰ Ez a folyamat elsősorban a történelmi keresztény egyházakat „hozta helyzetbe”.^{41,42}

4.2. KÉT MAGYARÁZÓ MODELL

Az első, kézenfekvőnek tűnő válasz, hogy az ügyekben eljáró bírák maguk is hívei a keresztény vallásnak vagy markánsan jobboldali szimpatizánsok, és a hazai politikai jobboldal fent vázolt vallási elkötelezettsége miatt fontosnak tartják a kereszt-

³⁹ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról (Melléklet, 10720. o.).

⁴⁰ Lásd SZILÁGYI (36. l.) 44. o.

⁴¹ Lásd *vs.hu/kozelet/osszes/egyhazi-iskolak-menekules-az-allam-elol-0310#1s2*.

⁴² Kérdésként merül fel, hogy miért ápol ilyen szoros kapcsolatot a hazai jobboldal a történelmi keresztény egyházakkal. Túl azon, hogy ezek a szervezetek a magyar történelmi hagyományokra tekintettel „természetes szövetségesei” a politikai jobboldalnak, felmerülhetnek más okok is. Robert Neely Bellah amerikai vallásszociológus egy, a híres elnöki beiktatási és egyéb politikai beszédeket elemző dolgozatában írja le azt a jelenséget, hogy még az olyan, vallási felekezethez sosem csatlakozó elnök, mint Abraham Lincoln vagy a radikális libertáriánus alapító atya, mint Robert Paine is tudatosan használták a vallás bizonyos fogalmait beszédeikben, nemcsak hogy jobban megértessék gondolataikat, hanem abból a célból is, hogy mondandójuknak emelkedettebb stílt, egyfajta komor ünnepélyességet teremtsenek. Lásd Robert N. BELLAH: „Civil Religion in America”, *www.robertbellah.com/articles_5.htm*. Bár a magyar és az amerikai politikai kultúra közötti különbségek nem engedik meg a „civil vallás” elméletének közvetlen alkalmazását a hazai viszonyokra, annyit talán állíthatunk, hogy a keresztény valláshoz kapcsolódó méltóság, erkölcsi aura és más pozitív képzetek átsugározhatnak azokra a pártokra is, amelyek keresztény elkötelezettségüket hangsúlyozzák. Ezáltal legitimitásukat erősítik, és szavazatokra váltható politikai előnyökhöz is juthatnak. Malcolm B. Hamilton szerint: „A civil vallás megjelenése [...] a de-szekularizáció egyik formája. Amikor az állam megkísérli a helyzet meghatározását, gyakran a vallási autonómiát korlátozza és a vallás működési területét szűkíti, különösen a szektáriánus formákat – ugyanakkor saját legitimitációja érdekében megpróbálja kölcsönvenni a szent motívumait és princípiumait.” Malcolm B. HAMILTON: *Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia* [ford. LÁZÁR A. Péter] (Budapest: AduPrint 1998) 220. Bellah ugyanakkor többször is figyelmeztet arra, hogy a civil vallás megjelenése, illetve a választóközösséget egybekovácsoló hívőszavai – nem úgy, mint a francia forradalom után létrejött, felvilágosodott és politikai igazolás tekintetében céltzontan szekuláris és antiklerikális retorika – alkalmasak arra is, hogy lényegében igazságtalan háborúkat igazoljanak a közvélemény előtt (vietnámi háború, beavatkozás a mexikói polgárháborúba), s arra is, hogy egyes másként gondolkodókat a politikai hatalom kirekesszen általuk a közösségből (BELLAH UO.). Kimondatlanul itt a mccarthyizmus jelenségét ismerhetjük fel, de *mutatis mutandis* gondolhatunk 1944–1945 vagy az 1950-es évek Magyarországra, ahol egész embercsoportokat üldöztek vallási-világnézeti meggyőződésük miatt.

tény egyházak érdekeinek és jogainak védelmét akár azon az áron is, hogy jogilag támadható döntéseket hoznak. Az *attitűd-modell* általános hiányosságai⁴³ kiütőköznek azonban ebben az esetben is. Nincs, és nem is lehet kimutatásunk a LB (Kúria) tagjainak politikai és vallási nézeteiről,⁴⁴ azonban a döntések körülbelül két évtizedet fognak át, és mindegyik határozatot más összetételű tanács hozta. Tekintettel arra, hogy a LB (Kúria) hivatalban lévő bírái és vezetői túlnyomó részben még az előző rendszer idején kezdték igazságszolgáltatási pályafutásukat, nem volna reális azt feltételezni, hogy a vallási vagy éppen jobboldali elkötelezettség bármilyen értelemben is szerepet játszott volna a LB-ra kerülésükben. Az természetesen nem kizárt, hogy az eljáró bírák egyébként jobboldali preferenciájuk vagy a keresztény hit szerint élnek, de a fenti körülményekre tekintettel valószínűtlennek látszik, hogy ez a meggyőződésük annyira erős lenne, hogy felülírná jogi álláspontjukat.

Hipotézisként az is feltehető, hogy a történelmi keresztény egyházakat preferáló attitűd, nem közvetlenül a bírák politikai, illetve vallási kötődéséből vezethető le, hanem a szélesebb értelemben vett erkölcsi álláspontjukból táplálkozik. Egy *perfekcionista* beállítódású bíró gondolkodhat úgy, hogy a történelmi keresztény egyházak bizonyos területeken olyan társadalmilag értékesnek tekinthető célokat valószínűsítanak meg (például hátrányos helyzetű roma gyerekek megfelelő szintű és odaadó oktatása), amely érdemes a bíróság támogatására akkor is, ha ehhez a szigorú semlegességelvű jogértelmezés „meghaladása” szükséges. Gyengíti e feltevés magyarózó erejét, hogy az általunk vizsgált esetekben (a „Károli”-ügy és a „harangzúgás”-ügy kivételével) nem egymással szembenálló alapelvek és alapjogok között kellett mérlegelni-súlyozni a döntéshozatalhoz (ahol szerepet játszhatott volna a bírák perfekcionizmusa), hanem a jog egyértelmű rendelkezéseit kellett volna alkalmazni. Így erre a lehetőségre is azt kell mondani: kevés a valószínűsége annak, hogy a jogi érvek tiszteleténél súlyosabb lehet a perfekcionizmus egy hosszú évek tapasztalatával rendelkező hivatásos bíró ítélkezési felfogásában.

Az attitűd-modell keretében a gyakorlat magyarázatának utolsó változatát a bírói *konformitás* jelensége kínálhatja. A konformitás szociálpszichológiai jelenség, és lényege, hogy döntési szituációban csupán nagyon kevesen tudnak az őket körülvevő közösségi miliőben uralkodó vélekedéseket kizárva dönteni.⁴⁵ A helyzet pedig az, hogy a bírák nem élnek elszigetelten, a társadalmon kívül, ezért feltehető, hogy nem minden esetben tudnak teljesen függetlenedni a politika szereplői, illetve

⁴³ Általános ismertetésükre lásd Zoltán SZENTE: „The Decline of Constitutional Review in Hungary – Towards a Partisan Constitutional Court?” in Zoltán SZENTE – Fanni MANDÁK – Zsuzsanna FEJES (szerk.): *Challenges and Pitfalls in the Recent Hungarian Constitutional Development* (Paris: L’Harmattan 2015) 185.

⁴⁴ Plasztikusan példázza a teljes bizonytalanságot ebben a kérdésben, hogy két neves tudós és közíró éppen ellentétes attitűdöket tulajdonít a magyar bírói karnak: Pokol Béla azt írja, hogy a magyar bírói kar többsége szociálliberális beállítódású. Pokol Béla: *A bírói hatalom* (Budapest: Századvég 2003) 46. Míg Tamás Gáspár Miklós szerint a bírák jelentős része szélsőségesen jobboldali nézeteiket vall. Lásd www.magyarhirnap.hu/Archivum_cikk.php?cikk=74888&archiv=1&next=20. Empirikus felmérés egyiküknek sem volt a birtokában.

⁴⁵ Magáról a jelenségről részletesebben lásd Elliot ARONSON: *A társas lény* [ford. Erős Ferenc] (Budapest: KJK–Kerszöv 2001) 33–71.

a szélesebb közvélemény által nyíltan vagy burkoltan megfogalmazott elvárásoktól. Álláspontunk szerint – különösen a bírói gyakorlat fent ismertetett társadalmi-politikai háttérére tekintettel – érdemes jobban szemügyre venni ezt a lehetőséget.

Elképzelhető az, hogy ha a bíróságokon a külső nyomás elég nagy, akkor a bírák nem fognak olyan nagy tekintélyű és komoly társadalmi-politikai támogatással rendelkező szervezetek érdekeivel ellentétes döntést hozni, mint amilyenek a történelmi keresztény egyházak. Erősítheti ezt az ösztönzést az, hogy az előző, elnyomó politikai rezsím által először üldözött, később megtúrt szervezetekről van szó, és ezért az egyházzal szembeni ítélezés rossz fényben tüntethette volna fel a bírákat. Két kritikával azonban ennek a magyarázatnak is szembe kell nézni. Egyrészt a bírák nem egyedül, egymástól elszigetelten állnak az adott társadalmon belül, hanem egy jelentős erejű szervezetrendszer, egy önálló hatalmi ág tagjai. Így a politikai-társadalmi nyomással szemben nem csupán a saját szakmai tisztességük védi őket, hanem a szervezet is, melynek részesei.⁴⁶ Másfelől, önmagában az általános társadalmi-politikai hangulat, még ha néhány bírói döntés azzal ellentétes is, nem képes fenyegető lenni az egyes bírák számára. A bírói függetlenség, munkájuk kizárólagos belső, szakmai értékelése és személyes elmozdíthatatlanságuk nem teszi az eljáró bírók számára éles dilemmává az igazodás kérdését – még akkor sem, ha személyiségjegyeik alapján erre esetleg hajlamosak lennének.

A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Egy másik, az attitűd-modelltől eltávolodó, de annak kiindulópontját (a bírói döntéseket jelentősen befolyásolhatják jogon kívüli tényezők) elfogadó megközelítés szerint az igazodó döntések nem feltétlenül a bíró karakterével függenek össze. A *stratégiai döntéshozatal* elmélete szerint, amikor a bírák a jogszabályokkal, elfogadott jogelvekkel és a rögzült joggyakorlattal nem igazolható döntéseket hoznak, akkor az is lehet a magyarázat, hogy saját vagy a bírósági szervezet érdekeinek érvényesítése áll az előtérben, azaz stratégiai cselekvőként járnak el.⁴⁷ Nagyon is elképzelhető, hogy hosszabb távon jobban járnak, ha elnyomják az egyéni preferenciájukat, és arra figyelnek, hogy a szervezet működése szempontjából meghatározó társadalmi aktorok vagy a közvélemény miként reagálnak döntéseikre. A hatás gyakorlására képes társadalmi cselekvők közé sorolhatjuk a kormányzat különböző szerveit, vagy a befolyásos pártokat, társadalmi szervezeteket, így az egyházat is.

A történelmi keresztény egyházak saját társadalmi ereje, és eszméik erőteljes politikai képvisellete mindenképp olyan tényezővé teszi ezeket a szervezeteket, amelyek esetleges reakcióival egy racionális döntési stratégiát követő bíróságnak számolnia kell. Ezt a feltevést alátámasztja, hogy a jobboldali kormányok más területeken tettek olyan lépéseket, amelyek a bírói szervezet érdekeivel ellentétesek voltak, és amelyek erőteljes figyelmeztetésként szolgálhattak a bíróságok vezetése számára.

⁴⁶ Bár arra is láthatunk példát, hogy kellő erejű nyomás esetén a bírói szervezet is kihátrált tagja mögül. Lásd VÁSÁRHELYI Mária: „Cserni János bíró esete a jobboldali médiával” *Élet és Irodalom* 2005/38. 3–4, 10. Lásd www.es.hu/vasarhelyi_maria;cserni_janos_biro_esete_a_jobboldali_mediaival;2005-09-25.html.

⁴⁷ Lásd SZENTE: „The Decline of” (43. l.) 185.

Az első szabadon választott jobbközép kormány igazságügy-minisztere például sorra nevezett ki olyan megyei bírósági elnököket, akikkel szemben más jelöltek sokkal jelentősebb támogatást kaptak az adott megyében dolgozó bíráktól.⁴⁸ Az 1998-ban hatalomra került Fidesz-MPP vezette kormánykoalíció egyik első lépése a bírákkal egyeztetett szocialista – szabaddemokrata igazságügyi reform leállítása volt, amely többek között magában foglalta az alkotmányban is rögzített ítélőtáblai bírósági szint felállításának „elhalasztását”. Mindezt úgy, hogy e bíróságok épületeinek kialakítása már elkezdődött, és a vezetőket is kinevezték már.⁴⁹

A „minőségi” változást ezen a téren is a 2010-es választások hozták el. Az új jobboldali kormányzat felszámolta az addig a bírák önigazgatási szerveként működő Országos Igazságszolgáltatási Tanácsot, és helyére az egyszemélyi vezető által irányított Országos Bírósági Hivatalt állította.⁵⁰ A másik nagy vihart kavart döntés az volt, hogy a törvényi változások következtében több mint kétszáz aktív, a bírói karon belül közmegebecsülésnek örvendő bírát nyugdíjba kényszerítettek. Hiába született meg az AB,⁵¹ azután az Európai Unió Bíróságának döntése,⁵² melyek jogellenesnek találták az intézkedést, a kormány más eszközökkel elérte, hogy a ténylegesen kialakult helyzet ne változzon, az eltávolítottak helyére lépő bírák és bírósági vezetők pozíciója szilárd maradjon.⁵³ Személyi döntés volt az is, hogy a LB elnöke alól „kiszervezték” a bíróságot: a Kúria névvel újjáalakított szervezet élére már nem is pályázhatott, mivel az alkalmassági feltételeknek nem felelt meg. A törvény kimondta, hogy csak az lehet a Kúria elnöke, akinek legalább öt éves hazai bírói gyakorlata van.⁵⁴

Bár az általunk kritizált bírósági döntések egy kivételével 2010 előtt születtek, nem lehet elhanyagolni azt a körülményt, hogy a rendszerváltás története során a baloldali kormányok alatt is végig reális alternatíva volt a jobboldal hatalomra kerülése a következő választásokon,⁵⁵ és különösen erős és befolyásos maradt az

⁴⁸ Lásd Badó Attila – Bóka János: *Európa kapujában* (Miskolc: Bibor 2002) 109.

⁴⁹ Lásd Badó–Bóka (48. l.) 110–111.

⁵⁰ *A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. tv.* (Bsz.) 65–87. §.

⁵¹ 33/2012. (VII. 17.) AB határozat.

⁵² C-286/12.

⁵³ A nyugdíjban maradni szándékozó bírák számára nyújtott komoly anyagi előnyöket a *2013. évi XX. tv.* tartalmazza.

⁵⁴ Bsz. 114. § (1) bek.

⁵⁵ Jó példa a katolikus egyház és az éppen ellenzékben lévő jobboldal erejére, hogy a „pápa portré” miatti ügyben éppen november 20-án, a hivatalból indult reklámfelügyeleti eljárás másnapján adott hirt az egyik napilap arról („Leszedette az ásitó pápát bemutató óriásposztereket Óbuda polgármestere” *Magyar Nemzet* 1997. november 20., 5. o.), hogy az azóta a teljes főváros vezetésére a Fidesz támogatásával megbízást nyert Tarlós István, akkori óbuda polgármester saját kerületében leszedette a szóban forgó posztereket, mert mint mondta, olyan sokan bírálták őket a lakók közül, hogy úgy érezte, felelős önkormányzati vezetőként meg kell ezt tennie. Idetartozik még, hogy Paskai László bíboros-hercegprímás, a református egyházi zsinat és a fővárosi közgyűlés vallásügyi bizottsága együttesen fellépve még azt is elérte ekkor, hogy a meghirdetett adásmenet dacára mégsem tűzte műsorára az RTL Klub Martin Scorsese *Krisztus utolsó megkísértése* c. filmalkotását, noha az előzetes sajtóhírek szerint az 1997. november 21-én adásba kerülő alkotás bemutatása ellen 17-éig még semmiféle tiltakozás nem volt (Kulturális hírek, *Magyar Narancs* 1997/48. (11. 27.), magyarnarancs.hu/belpol/kulturalis_hirek-62738).

ellenzékbe szorult jobboldal 2002 és 2010 között. Így plauzibilisnak tűnik, hogy stratégiai szempontból nem lett volna szerencsés egy harangozási időt és hangerőt korlátozó döntés meghozatala, vagy egy homoszexuális hallgató „rákényszerítése” a református hittudományi karra. Így reálisnak látszik, hogy a bírák részéről stratégiai megfontolások is szerepet játszhattak a döntések meghozatalában.⁵⁶

E tényekre figyelemmel válik különösen érdekessé az elemzett ügyek azon sajátossága, hogy a keresztény történelmi egyházak *mint szervezetek* számára hordozott fontos (és pozitív) üzenetet mind az öt meghozott döntés, és csak nagyon áttételesen szolgálta az egyes hívek jogát vagy érdekét. Konkrét ügyek hiányában nem tudjuk, hogy az individuális vallásszabadsággal kapcsolatos kérdésekben hogyan foglalt volna állást a legfőbb ítélkezési fórum, de vannak jelek arra, hogy történelmi egyházak híveinek esetében sem mindig tekintette erős érvek a bíróság a vallás szabad gyakorlásának jogát.⁵⁷

A feltárt összefüggések, ha nem is bizonyítják száz százalékosan a stratégiai döntések elméletének igazságát, de mindenképp arra utalnak, hogy az megfontolandó értelmezési keretet jelent.⁵⁸ Az elmélet próbakövét jelenthetik az ismeretettekhez lényegükben hasonló további esetekben hozott bírósági határozatok.

⁵⁶ Nem lehet tudni, hogy stratégiai vagy egyéb megfontolás vezette Lomnici Zoltánnak, még 2005-ben a LB elnökként tett nyilvános kiállítását a keresztény értékek mellett, mindenesetre az általunk kínált magyarázatba jól beilleszthető: „Az Európai Unió alkotmányának preambuluma nem tartalmazza a kereszténységre vonatkozó kitételeket. Az egyház nem szenvedett ezáltal vereséget, hiszen az Európai Unió tiszteletben tartja a keresztény értékeket, csakúgy, mint az egyházak belső szabályait, ugyanis nem tagadja le azt, hogy Európa gyökerei a keresztény világnézetbe nyúlnak. [...] Az EU politikai akarata, gazdasági, pénzügyi, katonai együttműködése üres lenne a keresztény lelkeség nélkül. [...] Világunk, Európa, az egyház és a hívők választás előtt állnak: válaszfalakat építünk, vagy átfogó világregendet az igazság és az egyenlőség alapján. Az előbbiről számtalan szor bezonyosodott, hogy a háború útja, míg utóbbi, ha a hitet megőrzi, a békéé.” Lásd *www.nol.hu/archivum/archiv-346717*. Kis János érvelésére támaszkodva azt mondhatjuk: ez a megnyilvánulás a LB elnöke részéről azért problémás, mert a kereszténység (vagy szinte bármelyik más vallás) eszméjének elfogadása, támogatása azt vonja maga után, hogy az azzal ellentétes eszméket (pl. ateizmus, agnoszticizmus, más vallások) hamisnak, az ezekre épülő életformákat pedig helytelennek tartjuk. Lásd Kis János: *Az állam semlegessége* (Budapest: Atlantisz 1997) 126–127.

⁵⁷ Egy közismert férfi, akit 2004-ben maffia jellegű bűncselekmények gyanúja miatt előzetes letartóztatásba helyeztek, kérelmezte, hogy vallásának megfelelően kóser ételeket kapjon a fogvatartás intézményében. Ennek a költségeit is vállalta. A BV-intézet parancsnoka a kérelmet az intézet lehetőségeire tekintettel elutasította. Az emiatt előterjesztett kártérítési keresetet a másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla 21.426/2008/3. számú ítéletével elutasította. Az indokolás rögzíti, hogy *a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr.* 36. § (1) bek. h) pontja értelmében az elítélt jogosult vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására, és a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 147. § (5) bek.-e szerint az élelmezésnél az intézet lehetőségein belül, az elítélt vallási igényeit is figyelembe kell venni. Az elutasítás oka tömören annyi volt, hogy az intézetnek nem voltak meg a pénzügyi(!) lehetőségei a kóser étkezés biztosítására.

⁵⁸ Az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bíróságának az állam-egyház kapcsolatait érintő esetjogát elemezve Paczolay Péter is arra a megállapításra jut, hogy a politikai szempontok (és nyomás) erőteljesen befolyásolja az amerikai testület döntéseit is. Lásd PACZOLAY Péter: „Az amerikai Supreme Court és az állam-egyház kapcsolata” in KIRÁLY Miklós – RÁCZ Lajos (szerk.): *Állam – Egyház és az egyetemalapító Pázmány* (Budapest: Martin Opitz 2010) 28.

Amennyiben igaz a stratégiai döntéshozatal által nyújtott magyarázat, akkor a köztársasági alkotmányt felváltó *Alaptörvény* (mely, az állam semlegességét elismeri ugyan, de bizonyos egyházakat kivételezett helyzetbe hoz az együttműködés területén), és a bíróságokra egyre fokozódóan nehezedő nyomás miatt,⁵⁹ a jövőben is hasonló gyakorlatra számíthatunk.

⁵⁹ 2010 óta több kormánypárti politikus bírálta élesen a bíróságok tevékenységét, ha számukra nem megfelelő döntés született. A Cozma-gyilkosság ügyében Navracsics Tibor, igazságügyért is felelős miniszter kifogásolta a „túlzottan enyhe” büntető ítélkezési gyakorlatot (*ataszjelenti.blog.hu/2012/05/17/navracsics_tibor_levelet_megirta*), vagy gondolhatunk Rogán Antal elhíresült Facebook-posztjára Eva Rezesova házi őrizetének ügyében (*hvg.hu/itthon/20131203_Rogan_vizsgalatoi_ker_Rezesova_luxus_hazi*), de szintén tőle azt is megtudhattuk, hogy a „Kúria a bankok oldalára állt” a devizahitelek ügyében (*hvg.hu/gazdasag/20131216_Rogan_a_Kuria_a_bankok_oldalara_allt*). A Fővárosi Törvényszéknek azt a döntését, amelyben helyt adott az energiaszolgáltatók keresetének, maga a miniszterelnök nevezte „botrányosnak” (*www.portfolio.hu/vallalatok/energia/orban_nyilt_haduzenetet_intezett_az_energiacegekhez_2.180953.html*). Fontos észrevenni, hogy ezek a reakciók mindenféle jogi-szakmai érvet mellőztek, pusztán politikai vagy közvetlen igazságossági szempontokat hangsúlyoztak. Tanulságos az OBH elnökének közelmúltbeli válasza a bíróságokat ért támadásokra. Ebben amellett, hogy kijelentette, „a bíróságok elnökeinek határozottabban kell fellépniük a bírák ellen irányuló támadásokkal”, a legfontosabb feladatnak az ügyek „halogatása” elleni küzdelmet tartotta, ti. „[a]zt szeretné elérni, hogy a szabályozás ügy változzon, hogy hatályon kívüli helyezésre csak súlyos eljárási hiba esetén mehessen egy ügy” (*hvg.hu/itthon/20150623_Hando_Tundenek_elege lett_a_birakat_ert_t*).